

Обективни проблеми и възможности на горите в България

Горите и териториите, които те заемат в страната ни, често са обект на негативни коментари от различни прослойки на обществото. Причини за тези коментари най-често са промените в горските територии, които понякога следват конкретни икономически интереси, свързани със застрояване (напр. скандалите около т.нар. заменки), но също така са предизвикани от някои видими повече или по-малко бързи промени в ландшафта на отделни райони, когато горското покритие намалява или се трансформира.

Когато се правят непрофесионални коментари за горите, е важно да се имат предвид няколко основни неща:

- Горите заемат 34 % от територията на страната и са главен и дълговечен елемент на ландшафта.
- Горите формират най-сложните екосистеми на сушата, в които е налично неимоверно биологично разнообразие (в тях са над 75 % от представителите на флората и фауната в страната ни). Те са последното убежище на дивата природа.
- Горите се променят с времето и тяхното постоянно присъствие се дължи на уникалната им способност да се възобновяват и адаптират, като последното не е равномерен процес.
- Горските формации осигуряват на хората първостепенни за благосъстоянието им преки материални и нематериални продукти и услуги, без които ежедневието ще е невъзможно. Защитните способности на горите са свързани с опазването на почвите и склоновете на планините, подобряването на въздуха и на водния режим на водосборите.
- Човечеството е постигнало своя икономически напредък, опирайки се на уникалния горски продукт, наречен дървен материал. Хилядолетия той служи за строителство, отопление, обзавеждане, оборудване, печат. Използването на дървесина за строителство, обзавеждане и преработка, включително за енергия, е ползване на възобновяем източник.
- Горскодървесната производствена верига е исторически главен елемент за решаване на демографски социални проблеми в селските райони.
- Поддържането и ползването на всички продукционни, екосистемни и социални услуги от горите в България успешно се осъществява от единствените многостранно подготвени специалисти за това – лесовъдите, за което има много статистически до-

казателства.

В продължение на по-малко от век горите на България са се удвоили по площ и утроили по обем на дървесния ресурс, допринесли са за първенството на страната в опазването на биологичното разнообразие и за формирането на мрежата от защитени територии. Едновременно и постоянно са предоставяли на населението, индустрията и селското стопанство всички необходими предпоставки и продукти за живота като подобро качество на водните ресурси, уловени въглеродни емисии, трайно формиране на среда за туризъм и отдих, защита на основната инфраструктура и на земеделските площи и място за паша, снабдяване с диворастващи плодове, гъби, билки, основа за ловно и рибно стопанство. Страната ни е емблематичен пример за устойчиво управление на природен ресурс в Югоизточна Европа.

През последното десетилетие специалистите, а и всички по-наблюдателни хора констатирали, че състоянието на горските ресурси в редица части на страната се влошава. Проблеми в здравословното състояние, продуктивността и качеството на ползите и услугите от горите се наблюдават повсеместно при по-голямата част от издънковите и изкуствените иглолистни насаждения, полезащитните горски пояси, в редица защитени територии. Все повече и по-често горите се унищожават от пожари, повалят се от мокри снегове и бури, като едновременно с това се причиняват щети на други сектори на социалния и икономическия живот. Прегледът на катастрофичните явления в нашите гори само за последните две десетилетия откроява: периодични и все по-мощни вълни на загиване на значима площ от изкуствените иглолистни насаждения, създадени в периода на масовите залесявания от края на 50-те до началото на 70-те години на XX век, особено онези, които са под 800 м н.в.; рязко влошаване на здравословното състояние – масово суховършии, каламитети, повреди от сняг и вятър, изреждане и захрастване на издънковите дъбови гори, разположени в ниския лесорастителен пояс до надморска височина около 700 метра. Това е причината, поради която през 2016 г. бяха организирани отделни национални съвещания по проблемите на управлението на тези две групи гори, защото фактически става дума за около 2 млн. ха (половината от днешните) горски площи.

Между направените констатации сериозно внимание заслужават две от тях, които са исторически предпоставени:

- И изкуствените иглолистни насаждения, и издънковите дъбови гори са силно повлияни от човешката дейност. Макар и съзнателно създадени и стопанисвани от човека, те нямат много от характеристиките на естествените природни гори – например разновъзрастен характер, разнообразие в състава и структурата, адаптивност и дълговечност. През времето на тяхното формиране екологичните, икономическите и социалните цели са били значително по-краткосрочни в перспектива за тези насаждения – само 40 – 50 години. Това е бил срокът за трансформация (т.е. за смяна на поколенията) на издънковите гори, които да станат млади, семенни по произход и далеч по-производителни и дълговечни горски насаждения. Не повече от 60 години е била визията за засадените игло-

листни, които, след като са изпълнили своята основна противоерозионна роля и едновременно са променили ландшафта и са предоставили в широколистните райони иглолистен материал за местната промишленост, следва да се трансформират според състоянието им в насаждения, доминирани от местните дървесни видове, т.е. отново се очаква смяна на поколенията и подмладяване. Към тази група гори могат да се причислят и немалко площи с бяла акация, особено в Северна България.

- Формирането на стопанските концепции за издънковите гори и иглолистните култури през 60-те е направено централизирано, без цялостна икономическа обосновка за необходимите намеси, още повече че тези гори са с минимална разлика във възрастта на отделните насаждения. Това от лесовъдска гледна точка означава, че във всички насаждения по едно и също време трябва да се извършват едни и същи стопански дейности за постигане на целите пред тях. Това още тогава е било физически и икономически невъзможно и в годините никога не е постигано. Ето защо и в иглолистните култури, и в издънковите дъбови насаждения лесовъдските намеси не са провеждани системно и последователно според концепцията си на създаване. Важна, допълваща причина за липсата на всички необходими грижи е липсата на пласмент (преработвателни мощности) за добиваните обли дървени материали от тези групи гори. Когато такава обща концепция за горския сектор (горско стопанство и горска промишленост) беше разработена през 1988 г., вече бе твърде късно, за да бъде реализирана в цялост, а политическите и икономическите промени в прехода допълнително спряха от работа държавните структури.

В последните две десетилетия издънковите дъбови насаждения са основен източник на суровина за производителите на дървесни плоскости и целулоза (около 2 млн. м³ годишно). Една немалка, но намаляваща с времето част представляват дървата за огрев на населението (от 1.8 до 1.4 млн. м³ годишно). С други думи, в добри за икономиката години ползването на ресурс от издънковите гори е в рамките на 3.5 млн. куб. метра. Иглолистните култури снабдяваха с технологична дървесина основно хартиеното производство (около 0.8 – 0.9 млн. м³ годишно), но със затварянето на фабриката в град Стамболийски тази дървесина е почти без пласмент, с малки изключения (например за пелети). Така освен липсата на отгледни грижи през първите 3 – 4 десетилетия на съществуването на тези гори през последното десетилетие също не се извършват интензивни лесовъдски въздействия поради недостатъчен пласмент, респективно икономическа рентабилност. Още през 2009 г. моделите за динамика на горските ресурси показваха необходимостта от задължително двойно и повече от двойно годишно ползване на дървесен запас от тези гори („Динамика на горските ресурси при различни режими на стопанисване“, 2009). Предложението за подобен подход бе да се „навакса“, доколкото е възможно, изпълнението на заложените лесовъдски (т.е. екологични, икономически и социални) цели за тези горски насаждения. Фактически това не е планирано реално и не е правено никога в последните 15 години основно поради недоказани екологични тревоги.

След националните съвещания от 2016 г. са извършени редица научни проучвания, издадени са и поне 4 монографии, посветени на проблемите в иглолистните култури и издънковите дъбови насаждения. Всички те констатираха, че в тези гори се наблюдават процеси на деградация в различна степен, т.е. намаляване на прираста и биомасата като цяло, прогресивно влошаване на процесите на естествено възобновяване и отчетлива трансформация от горска към храстово-дървесна формация с огромна загуба на биоразнообразие почти навсякъде.

Към днешна дата над 400 000 ха иглолистни (предимно борови) насаждения извън ареала на видовете и два пъти повече дъбови издънкови гори са в напреднала степен на деградация – изредени, със суховършия, с плътен подлесен етаж (храсти), без качествено и надеждно възобновяване, изпълнени с много суха биомаса. Тези процеси предстои и за останалите около 200 000 ха, борови култури и 500 000 ха дъбови издънкови насаждения в следващото десетилетие. Както стана ясно, причините за тези явления не се крият само в бързо настъпващите климатични изменения, които също безспорно изискват внимание. Климатичните промени ускоряват деградационните процеси, особено в насаждения, които са в последните фази на своето силно повлияно от човека развитие. Макар в страната ни да има изработени доста стратегически документи и планове в съответствие с политиките на ЕС за адаптиране на управлението и горските (природните) ресурси, на практика тяхното прилагане изисква значителни дългосрочни инвестиции сега, които не изглеждат непосилни, но се подминават за сметка на такива с по-бърз ефект (след време необходимите средства ще са в пъти в повече).

Настоящият модел на финансиране на горските дейности, който се основава на приходи почти само от продажбата на обли дървени материали, не може да отговори на нуждите да осигури изцяло необходимите минимални инвестиции за лесовъдски грижи днес. Всяка следваща година ще бъде все по-трудно, като се очертава нерадостна картина в рамките на следващите максимум 15 до 20 години страната ни да изгуби поради деградация почти всички тези 2 млн. ха гори. Те ще изсъхнат, ще паднат, ще изгорят, по естествен начин ще бъде намалена лесистостта и увеличена ерозията в много от бившите поройни водосбори и в много нови. Ще бъдат застрашени и ще има щети върху множество важни инфраструктурни съоръжения и селища, оставайки без надеждна защита, ще се

нарушат екологични коридори, ще пострада значително биологичното разнообразие, а ландшафтът на страната коренно ще се промени и ще напомня този от периода преди 80 – 100 години. Успоредно с това ще бъде загубен национален ресурс – дървесна биомаса в размер на около 200 млн. куб. метра (този обем при средна цена от около 100 лв. е равен на 20 млрд. лева). Отделно за изкуствено възстановяване (залесяване) на поне 1 млн. ха ще са нужни средства в размер към настоящия момент поне на 30 000 лева за всеки хектар – т.е. общо около 30 млрд. лева! Без смело решение днес в следващите 15 – 20 години ще загубим около 50 млрд. лева.

Единственото реално работещо решение, макар и със закъснение, е загиващият ресурс на горска биомаса в посочените гори да се ползва за възобновяема енергия, заменяйки частично фосилните горива в нашите ТЕЦ или в специални нови промишлени центрове. Това е напълно възможно според Директива (ЕС) 2023/2413 на Европейския парламент и на Съвета от 18 октомври 2023 г. за изменение на Директива (ЕС) 2018/2001, Регламент (ЕС) 2018/1999 и Директива 98/70/ЕО по отношение на насърчаването на енергията от възобновяеми източници и за отмяна на Директива (ЕС) 2015/652 на Съвета. Реализацията на горската биомаса от издънковите дъбови гори и иглолистни култури, без да се нарушава досегашното друго потребление, ще гарантира по-голямата част от финансите, необходими за възстановителни дейности. За ограничаване на апетитите за безконтролно унищожаване на горски ресурс са задължителни международните сертификационни стандарти (напр. SURE). Първи плахи стъпки в тази посока са вече направени.

Неизбежно временно ще настъпи промяна в облика на ландшафта. Този процес може да бъде относително плавен и контролиран – според обективното състояние на горите и местните условия, от лесовъдските кадри на България, за които има много доказателства от близкото минало, че могат. Като всеки един проблем отмирането на тези видове гори дава шанс за развитие на местния бизнес и формирането на по-адаптивна и резистентна на климатичните промени горска покривка на страната ни. Изборът не може да бъде отлаган.

Доц. д-р Георги КОСТОВ
Лесотехнически университет

